

Козяр Михайло Миколайович
доктор педагогічних наук,
професор, ректор

Купчак Мар'яна Ярославівна
старший викладач кафедри права та
менеджменту у сфері цивільного захисту

*Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності
79000, м. Львів, вул. Клепарівська, 35*
*Львовский государственный университет
безопасности жизнедеятельности
79000, г. Львов, ул. Клепаровская, 35*
*Lviv State University of Life Safety
79000, Lviv, Kleparivska St, 35*

ПІДГОТОВКА ЕКОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільства, застосування нових технологій виробництва, зростаючий негативний вплив людини на природу – все це призводить до значних проблем навколишнього середовища. Міжнародна спільнота останні десятиріччя акцентує особливу увагу на необхідності ефективної екологічної освіти, що зумовлює необхідність підготовки громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури, які базуються на нових критеріях оцінки взаємовідносин суспільства і природи. В світлі таких вимог, головним завданням екологічної освіти в Україні є ефективна професійна екологічна підготовка через базову екологічну освіту.

Реалізація завдань професійної підготовки майбутніх екологів потребує розвиток особистості, здатної до плідної професійної праці в сучасних умовах, готової до професійної діяльності, яка не тільки володіє системою спеціальних знань, професійних дій і соціальних відносин, а й відрізняється сформованістю і зрілістю професійно значущих якостей, відповідною кваліфікацією. Це вимагає нових підходів до розробки змісту,

форм і методів підготовки фахівців нової формації, впровадження у навчально-виховний процес закладів вищої освіти інноваційних технологій, а, в першу чергу, постановки чітких завдань та вироблення цілей екологічної підготовки.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з екологічною освітою у вищій школі у своїх дослідженнях розглядали: Є. Когай, Л. Сидоренко, А. Урсула (методологічні підходи до екологічної освіти з точки зору філософії); Л. Лук'янова, М. Симоновська, О. Сластеніна, А. Степанюк (теоретико-методологічні проблеми екологічної освіти); О. Гуренкова, О. Колонькова, О. Максимович, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, А. Хрипунова, С. Шмалей (поняття екологічної компетентності та її розвиток); І. Ковальчук, Н. Семенюк (інноваційні освітні технології у підготовці фахівців екологічного профілю); П. Мітрясова, Н. Рідей, С. Рудишин (окремі проблеми професійної екологічної освіти).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, не дивлячись на роботи численних науковців з вивчення багатогранної проблеми екологічної освіти, на нашу думку залишаються недостатньо висвітленими аспекти підготовки екологів до професійної діяльності як педагогічної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під екологічною освітою розуміємо неперервний процес засвоєння цінностей і понять, які спрямовані на формування умінь і навичок, необхідних для осмислення й оцінки взаємозв'язків між людьми, їхньою культурою і навколишнім середовищем, формування екологічного мислення і світогляду, які базуються на принципах екологічної відповідальності [1].

Згідно з «Концепцією екологічної освіти України» основною метою екологічної освіти є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних

знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності [2, с.23].

Екологічна освіта спрямовується на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою на базі принципів добра й краси, розуму й свідомості, патріотизму й універсалізму, наукових знань і дотримання екологічного права.

Сьогодні в Україні професійна підготовка майбутніх екологів здійснюється на етапах здобуття вищої екологічної освіти і післядипломної екологічної освіти. Професійна підготовка майбутнього еколога проводиться за двома напрямками: фахівців-екологів різного освітньо-кваліфікаційного рівня для освітньої галузі (вчителів, викладачів) (готують педагогічні ВНЗ та класичні університети) та фахівців-екологів для державних органів управління в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, громадських організацій, для підприємств, установ, організацій різних галузей народного господарства [2, с. 25]. Обидва напрями є важливими для ефективного довготривалого розвитку суспільства. Успіх вирішення завдань екологічного навчання та виховання підрастаючого покоління цілком залежить від професійної майстерності та ерудиції викладача-еколога, адже основу екологічної підготовки складають знання, що належать до інформаційно-пізнавальної складової екологічної культури [3, с. 32]. Від професійної діяльності майбутнього еколога, що працюватиме за другим напрямом, залежить вирішення питань екологічної безпеки не тільки окремого регіону, але й всієї країни, всієї планети як глобальної екосистеми.

Підготовка до професійної діяльності майбутніх екологів має здійснюватися як цілісна поетапна система, яка забезпечить засвоєння екологічних знань, перетворення їх в екологічну діяльність за умови еколога-професійної спрямованості навчального матеріалу, розвиток у них екологічного мислення, неперервності екологічної підготовки та

міждисциплінарних зв'язків, цілісності теоретичної, практичної та наукової роботи, написання пошукових і дослідницьких робіт як результат є розвиток творчого потенціалу, моральних поглядів і переконань, задатків кожної особистості, вольових рис і характеру. Вони є одним із джерел нахилів і інтересів людини, умовою розвитку здібностей і обдарувань.

Професійна освіта екологів передбачає підготовку за різними спеціалізаціями, вибір яких визначається вищим навчальним закладом. Вузька спеціалізація дозволяє забезпечити глибше засвоєння студентами професійних знань, практичних вмінь і навичок, але утруднює переміну спеціальності і професії у зв'язку з потребами виробництва, що змінюються. Тому у вітчизняній системі професійної освіти перевага надається підготовці фахівців широкого профілю. Разом з тим, майбутні екологи здобувають базові професійні знання та вміння за цілою низкою різних спеціалізацій: екологічна безпека та збалансоване природокористування; екологічний аудит; екологія і безпека життєдіяльності; екологія та охорона навколишнього середовища; екологічний контроль; економіка довкілля та природокористування; інформаційні технології в екології; управління екологічною безпекою; організація природоохоронної діяльності; правові аспекти екології; екологія будівництва; екологія лісового, заповідного, садово-паркового, рибного, курортного і рекреаційного господарств; екологія виробництва; урбо-, гідро-, агро-, радіоекологія [4, с. 56-60].

Екологічна освіта відіграє важливу роль в житті сучасного суспільства за рахунок реалізації таких головних функцій [5, с. 147]:

1) освітньо-виховної. Можна сказати, що саме екологічна культура робить людину людиною. Індивід стає людиною, членом екологічного суспільства, особою у міру соціалізації, тобто засвоєння екологічних знань, мови, екокультурних символів, цінностей, норм, звичаїв, традицій свого народу й усього людства. Екологічна культура особистості асоціюється з розвинутими творчими екоздібностями, розумінням

екомистництва, все це досягається в процесі екологічного виховання і навчання;

2) інтегративної та дезінтегративної. Засвоєння культури створює у людей відчуття суспільності, приналежності до однієї нації, народу, релігії, групи тощо. Таким чином екокультура об'єднує людей, інтегрує їх, забезпечує цілісність суспільства. Проте об'єднуючи одних, вона протиставить їх іншим, роз'єднує більш ширші співсуспільства. В середині цих більш ширших співсуспільств можуть виникати культурні конфлікти. А, отже, культура може виконувати й дезінтегруючу функцію;

3) регулюючої функція. В ході процесу екологізації – цінності, ідеали, норми поведінки стають частиною самопізнання особистості, вони формують та регулюють її поведінку. Можна сказати, що екологічна культура в цілому визначає ті рамки, в яких може і повинна діяти людина. Екологічна культура регулює поведінку людини в екосуспільстві, сім'ї, на виробництві та побуті тощо тому, що вона містить систему заборон і попереджень.

Також до функцій екологічної освіти можемо віднести:

- організацію гармонійних взаємовідносин суспільства та природи, враховуючи практичні потреби суспільства й прагнення природи до підтримки стабільності власного нормального стану і тим самим збереження умов для існування і розвитку людства;

- формування певних стереотипів поведінки щодо природи у окремих індивідів, так і суспільства в цілому;

- створення можливості передбачення негативних наслідків людської діяльності, результатів перетворення природи;

- управління ставленням суспільства до природи у процесі господарської діяльності [6, с. 201].

Важливе значення для формування майбутнього еколога має екоцентрична екологічна свідомість, що забезпечує розуміння особистістю суті екологічних проблем, їх природи і джерел розвитку, розуміння ролі й

можливостей екологічної освіти у розв'язанні екологічних проблем; потреба особисто брати участь у природоохоронних заходах, моральна відповідальність у стосунках з природою; вміння проводити просвітницьку роботу. Екоцентрична екологічна свідомість повинна прийти на зміну антропоцентричній екологічній свідомості, що характеризується протиставленням людини, як найвищої цінності, і природи як її власності, власне природа розглядається як об'єкт односторонньої дії людини, а характер мотивів і цілей взаємодії людини і природи носить прагматичний характер [7, с. 125].

У змісті екологічної освіти науковці виокремлюють наступні складові [8, с. 132]:

- наукові знання про зв'язки у системі «людина – суспільство – природа» (система уявлень, понять, закономірностей, що є відображенням філософських, технічних, правових і моральних аспектів екології у їх розвитку);

- знання про доцільні способи діяльності особистості у природному середовищі;

- досвід емоційно-ціннісного ставлення людства до природи, що включає почуття, мотиви, ціннісні орієнтації, переконання на основі яких формується усвідомлення людиною свого місця у світі і готовність до практичної діяльності;

- досвід практичної екологічної діяльності, у тому числі й творчої. До такої діяльності включаються усі види і форми діяльності людини, пов'язані з раціональним вирішенням екологічної проблеми, екологізацією суспільного виробництва і всієї соціальної діяльності, тобто вона охоплює різні види діяльності людини як у матеріальній, так і в ідеальній сферах, пов'язаних з пізнанням, освоєнням, перетворенням і збереженням навколишнього середовища.

Екологічна освіта повинна базуватися на таких принципах:

– неперервності, комплексності, системності і систематичності, що забезпечують організаційні умови формування екологічної культури особистості, наступність між окремими ланками освіти;

– виховання розуміння цілісності, єдності навколишнього середовища, нерозривного зв'язку його компонентів, взаємообумовленості природних процесів;

– міждисциплінарного підходу до формування екологічної культури, який передбачає не механічне впровадження різнобічних знань екологічного спрямування у зміст різних предметів, а їх логічне підпорядкування основній меті екологічної освіти;

– спрямованості навчання на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості, гармонізації зв'язків із навколишнім середовищем;

– ступеневості, що передбачає вертикальну інтеграцію екологічної освіти, яка забезпечує неперервне підвищення рівня сформованості екологічної культури;

– доступності системи екологічної освіти, враховуючи різноманітні форми і методи;

– діагностичності, що полягає у можливості діагностувати рівень сформованості екологічної культури, з метою її подальшої корекції;

– природовідповідності, тобто у відповідності форм і методів екологічної освіти психолого-фізіологічним, віковим і фізичним особливостям студента;

– диференційованості та варіативності, що передбачає диференціацію змісту екологічної освіти та виховання, використання різноманітних програм, форм і методів навчання, враховуючи потреби у екологічних знаннях;

– наочності, що буде сприяти свідомому, активному сприйманню, осмисленню і засвоєнню матеріалу, вихованню спостережливості;

– принцип єдності наукової і навчальної діяльності викладачів і студентів;

– принцип професійної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів, зв'язку навчання з практичною діяльністю [9, с. 29].

Професійна і практична підготовка майбутніх екологів має включати комплексне збалансоване поєднання дисциплін природничого, технологічного, економічного, юридичного і соціокультурного напрямів. Використовуючи отримані знання, студент повинен формувати навички з організації професійної діяльності, розвивати екологічну свідомість і грамотність, формувати організаторські та професійні навички, необхідний інтелектуальний рівень, здатність до системного творчого мислення, вміння оцінювати історичні та сучасні процеси і проблеми в житті країни, професійно вирішувати питання з метою отримання найкращих кінцевих результатів.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, екологічна освіта взагалі та підготовка майбутніх фахівців з екології зокрема є одним з ключових питань для вищої школи на сучасному етапі розвитку суспільства. Сама система екологічної освіти має будуватися на формуванні екоцентричної свідомості студентів. Підготовка екологів до професійної діяльності повинна включати не тільки знання та уміння з обраної спеціалізації, але й базові знання з інших напрямів екологічної підготовки та формувати навички самоосвіти. Тобто готувати фахівця, який зміг би при потребі швидко поміняти профіль своєї діяльності. Такий підхід вимагає впровадження у процес підготовки фахівців з екології інноваційних освітніх технологій, до числа яких відносяться й інформаційні. Це і буде предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник / За редакцією Л. Г. Мельника. – Суми: «Університетська книга», 2005. – 654 с.
2. Концепція екологічної освіти України // Директор школи. – 2002. – № 16 (208). – С. 20-29.

3. Пруцакова О. Л. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / О. Л. Пруцакова, Н. А. Пустовіт, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. – К.: «Педагогічна думка», 2008. – 64 с.
4. Білецька Г. А. Становлення професійної екологічної освіти в Україні / Галина Анатоліївна Білецька // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2001. – № 5. – С. 56-60.
5. Войтова Л. В. Формування екологічної культури майбутніх соціальних педагогів у педагогічному ВНЗ / Людмила Володимирівна Войтова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – Вип. 5 (Ч. 1). – С. 144-150.
6. Салтовський О. І. Основи соціальної екології: навчальний посібник / Олександр Іванович Салтовський.– К.: Центр навчальної літератури, 2004.– 382 с.
7. Дерябо С. Д. Экологическая психология и педагогика / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов н/Д.: Феникс, 1996. – 476 с.
8. Стефанків О. М. Раціоналізація природокористування в АПК та формування екологічної свідомості населення: монографія / О. М. Стефанків, О. М. Максимович. – Івано-Франківськ: Сімик, 2012. – 180 с.
9. Климчик О. М. Екологія. Вступ до фаху: навчальний посібник / О. М. Климчик, П. М. Малярчук, Т. М. Мислива, В. П. Дубровський. – Житомир: Житомирський національний агроекологічний університет, 2008. – 344 с.

References

1. Osnovy stiykoho rozvytku: navchal'nyy posibnyk / Za redaktsiyeyu L. H. Mel'nyka. – Sumy: «Universytets'ka knyha», 2005. – 654 s.
2. Kontsepsiya ekolohichnoyi osvity Ukrayiny // Dyrektor shkoly. – 2002. – № 16 (208). – S. 20-29.

3. Prutsakova O. L. Formuvannya ekolohichnoyi kompetentnosti shkol'nyariv: nauk.-metod. posibnyk / O. L. Prutsakova, N. A. Pustovit, L. D. Rudenko, O. O. Kolon'kova. – K.: «Pedahohichna dumka», 2008. – 64 s.
4. Bilets'ka H. A. Stanovlennya profesynoyi ekolohichnoyi osvity v Ukraini / Halyna Anatoliiivna Bilets'ka // Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohika. – 2001. – № 5. – S. 56-60.
5. Voytova L. V. Formuvannya ekolohichnoyi kul'tury maybutnikh sotsial'nykh pedahohiv u pedahohichnomu VNZ / Lyudmyla Volodymyrivna Voytova // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. – 2012. – Vyp. 5 (Ch. 1). – S. 144-150.
6. Saltovs'kyy O. I. Osnovy sotsial'noyi ekolohiyi: navchal'nyy posibnyk / Oleksandr Ivanovych Saltovs'kyy.– K.: Tsentr navchal'noyi literatury, 2004. – 382 s.
7. Deryabo S. D. Ekolohycheskaya psykholohyya i pedahohyka / S. D. Deryabo, V. A. Yasvyn. – Rostov n/D.: Fenyks, 1996. – 476 s.
8. Stefankiv O. M. Ratsionalizatsiya pryrodokorystuvannya v APK ta formuvannya ekolohichnoyi svidomosti naseleння: monohrafiya / O. M. Stefankiv, O. M. Maksymovych. – Ivano-Frankivs'k: Simyk, 2012. – 180 s.
9. Klymchyk O. M. Ekolohiya. Vstup do fakhu: navchal'nyy posibnyk / O. M. Klymchyk, P. M. Malyarchuk, T. M. Myslyva, V. P. Dubrovs'kyy. – Zhytomyr: Zhytomyrs'kyy natsional'nyy ahroekolohichnyy universytet, 2008. – 344 s.